

Εικονογράφιση του Ροβινσώνα Κρούσου 1849.

Το γοητευτικό παραμύθι του Ερημίτη που στο μοναχικό του το νησί αγωνίζεται να επιβιώσει το αγαπήσαμε όλοι στα παιδικά μας χρόνια. Το γνωρίσαμε σε πολυάριθμες μεταγραφές –υπάρχουν πάνω από εκατό– που απέχουν μεταξύ τους χρονικά και ιδεολογικά. Ίσως κάποτε, μέσα μας μυστικά, να ονειρευτήκαμε ένα τέτοιο νησί – καταφυγή στην εύτρωτη, λιγάκι ναρκισσιστική μόνωση της εφηβείας μας.

Τούτο το παραμύθι –ιδιαίτερα στην πιο γνωστή εκδοχή του, την ιστορία του Ροβινσώνα, γραμμένη στα 1719 από τον Daniel Defoe, νανούρισε πολλά παιδιά, πολλές γενιές ανθρώπων, θα λέγαμε την ίδια την κοινωνία. Την άφηγε να εφησυχάζει προαΐνοντας τις ενοχές της: Ο ερημίτης, συνήθως ναυαγός, βρέθηκε και τυχαία και κανείς δεν ευθυνόταν γι' αυτό. Περίμενε με λαχτάρα ένα καράβι για να τον σώσει, να τον γυρίσει σ' αυτή την κοινωνία, όπου ουσιαστικά ποτέ δεν έπαψε να ανήκει. Ακόμη και στο έρημό του το νησί έμοιαζε φορέας του πολιτισμού της, αφού αξιοποιούσε, συχνά με τρόπο εκπληκτικό, τις γνώσεις και την εμπειρία που ο «πολιτισμένος» κόσμος τού είχε δώσει. Εκεί μαζί με το σιτάρι και τις εξημερωμένες κατσίκες του διατηρούσε και καλλιεργούσε την ηθική και τη θρησκευτικότητα που τού είχαν εμφυσησει στα νεανικά του χρόνια.

Δεν ήταν πάντα έτσι ο μύθος κι ακόμα περισσότερο δεν ήταν έτσι η πραγματικότητα. Πολλές φορές άνθρωποι μοναχοί και απελπισμένοι, συνήθως ναυτικοί, είχαν εγκαταλειφθεί σε μακρι-

νές στεριές ύστερα από ανταρσία ενός μέρους του πληρώματος. Τέτοια φρικτά περιστατικά δεν πρέπει να ήταν σπάνια στον αιώνα των μεγάλων γεωγραφικών ανακαλύψεων και στους δύο επόμενους. Κάποτε μια τέτοια τιμωρία ήταν νόμιμη, κάτι σαν ένα είδος εξορίας, και την επέβαλλαν τα Ευρωπαϊκά Δικαστήρια. Κι άλλες φορές, άλλοι άνθρωποι είχαν δραπετεύσει από το καράβι, όταν αυτό άραξε σε κάποιο νησί, ή έπεσαν στη θάλασσα για να γλιτώσουν σε μια εποχή – τόσο μεγάλης διάρκειας αλήθεια – όπου άκμαζε το δουλεμπόριο και η πειρατεία.

1. Εξέλιξη του μύθου: Εκδοχές και αποτιμήσεις

Η ελληνική αρχαιότητα μετουσιώνει σκληρές ναυτικές ιστορίες, χωρίς να τις αμβλύνει, τις διασώζει «καθαρές ως τις πιο ματωμένες γωνιές τους». Στην πλαστή αφήγησή του ο μεταμφιεσμένος Οδυσσέας βεβαιώνει ότι βγήκε στη στεριά κολυμπώντας, για να γλιτώσει από τους πειρατές¹ και το θέμα της εγκατάλειψης του συντρόφου βρίσκει την αφετηριακή εκδοχή του στο γνωστό μύθο του Φιλοκτήτη².

Αυτή λοιπόν η τραγική ιστορία του Ερημίτη, πραγματική και, αρχικά, ελάχιστα καθησυχαστική, μεταπλάθεται σε μια σειρά από πολύχρωμα παραμύθια, γεμάτα φαντασία και περιπέτεια, που όλα σχεδόν πάντα κολακεύουν την τάση φυγής του σύγχρονου ανθρώπου από την καθημερινότητα, αν και διαφέρουν μεταξύ τους αισθητά. Ωστόσο, διατηρούνται πάντα τα αναγνωρίσιμα στοιχεία που συγκροτούν το μύθο, αυτά που η ύπαρξή τους είναι σταθερή, όσο κι αν μεταβάλλεται η ουσία τους: Ο ερημίτης, το νησί, ο επισκέπτης –ή οι επισκέπτες. Κάπου μακρύτερα, σε χρόνο και τόπο σχετικά απροσδιόριστο, παρουσιάζεται αμυδρά ένας πόλεμος που ο ερημίτης τον υποθέτει, κατά τύχη τον πληροφορείται, ή συμβαίνει να έχει συμμετοχή σ' αυτόν. Αυτά τα αναγνωρίσιμα στοιχεία οφείλει οπωσδήποτε να τα συμπεριλάβει στο έργο του ο συγγραφέας. Αυτός είναι ο πρώτος νόμος του γοητευτικού παιχνιδιού των κανόνων και των παρα-

βιάσεων που θα προσπαθήσουμε να ανιχνεύσουμε μελετώντας την ιστορία του ερημίτη.

Ανάλογα με τις συνθήκες, τα πρόσωπα μεταβάλλονται και μαζί τους και η ιδεολογική φόρτιση του μύθου. Ο Ροβινσώνας του Defoe έχει στη διάθεσή του ένα σωρό εργαλεία από το ναυάγιο, προμήθεια σε σιτάρι, όπλα. Έτσι αν το νησί παρουσιάζεται πράσινο και εύφορο, είναι στην ουσία κατοικήσιμο, αρκεί ο κεντρικός ήρωας να δουλέψει σκληρά για να το καλλιεργήσει και να μεταβάλει σε κατοικίδια όσα από τα ζώα τού είναι χρήσιμα. Προβάλλεται λοιπόν το πρότυπο του φιλόπονου, του συστηματικού και υπομονετικού ανθρώπου που οι ύψιστες αρετές του είναι η καρτερία, η εργατικότητα και η (αυτο;) πειθαρχία πολλές φορές σε σημείο ανώφελα υπερβολικό. Τελικά ο Ροβινσώνας Κρούσος του Defoe δεν είναι μόνον αυτάρκης, αλλά παράγει πολύ περισσότερη σοδειά από όση του χρειάζεται, πολύ περισσότερα αγαθά από όσα είναι σε θέση να καταναλώσει. Η Πολιτική οικονομία του 19ου αιώνα είδε στο πρόσωπο του Ροβινσώνα το δικό της ιδεώδες του ανθρώπου παραγωγού-καταναλωτή. Όμως ο Μαρξ έδειξε πως μια οποιαδήποτε τέτοια σύγκριση είναι άτοπη. Το ηλιόλουστο νησί του Ροβινσώνα μ' όλη την «οικονομική αυτάρκειά του» βρίσκεται μακριά από οποιαδήποτε οικονομική πραγματικότητα: Το φέουδο της μεσαιωνικής κοινωνίας έχει και αυτό αυτάρχεια, αλλά διέπεται από σχέσεις εξάρτησης και υποτέλειας ανάμεσα στο φεουδάρχη και τους ανθρώπους του, ενώ στο παραμύθι ο Ροβινσώνας, χαρούμενος και προκομμένος, εργάζεται εντατικά χωρίς να του το επιβάλλει κανείς, χωρίς να είναι πάντα απαραίτητο³.

Αρκετά διαφορετικό είναι το έργο *Η μυστηριώδης Νήσος* του Ιουλίου Βερν που γράφτηκε σχεδόν εκατόν πενήντα χρόνια αργότερα (1874). Οι καιροί έχουν αλλάξει και τώρα οι ερημίτες είναι τέσσερες φυγάδες και αργότερα στην παρέα τους προστίθεται ο εξιλεωμένος πρώην πειρατής.

Ανάμεσά τους ο Κύρος Σμιθ δεν είναι πια μόνο εργατικός, είναι ένας εξαιρετικά προικισμένος μηχανικός με απέραντη εφευρετικότητα. Από το πρότυπο του εργατικού και του πειθαρχ-

χημένου ανθρώπου περνάμε σ' αυτό του σοφού, πιο σωστά του ειδικού με τις τεχνικές γνώσεις, που είναι εξαιρετικά καλός στον τομέα του. Έτσι από ένα σπόρο ξεχασμένο σ' ένα σακάκι δημιουργείται ένα ολόκληρο χωράφι σιτάρι, η ηλιακή ενέργεια αξιοποιείται για να αναφτεί φωτιά, με τις κατάλληλες εκρήξεις δυναμική διαμορφώνεται η γρανιτένια κατοικία. Όμως οι ερημίτες χρειάζονται κι ένα καράβι και τώρα ανάμεσά τους υπάρχει ένας ναυτικός που έχει εδώ αρμοδιότητα. Αρχίζει να διαφαίνεται η έννοια της ειδικότητας και μαζί ένα είδος κοινωνικής ιεράρχησης. Ο μηχανικός παρουσιάζεται έμμεσα ως αρχηγός μόλο που πουθενά δεν γίνεται ξεκάθαρα λόγος γι' αυτό.

Το μυθιστόρημα περιπέτειας του Defoe, όπως και το προδρομικό μυθιστόρημα επιστημονικής φαντασίας του Verne -είδη που τα 'χουμε συνδέσει μ' αυτές τις τάσεις φυγής από την κοινωνία- φέρουν, ωστόσο, έντονη τη σφραγίδα της.

Οι τέσσερις ερημίτες του Βερν μοιάζουν άνθρωποι χωρίς παρελθόν. Καθόλου δε μιλούν για αγαπημένα πρόσωπα, ιδέα δεν έχουμε αν κάποτε ερωτεύτηκαν, σπάνια διαφωνούν μεταξύ τους, σίγουρα δε συγκρούονται. Το πρότυπο του τεχνοκράτη ανθρώπου-δημιουργού του τεχνικού πολιτισμού προβάλλει γυμνό και ακέραιο χωρίς καμία ουσιαστική μεταφυσική ή άλλη κάλυψη.

Ανάμεσα στο μυθιστόρημα περιπέτειας του Defoe και το προδρομικό «επιστημονικής φαντασίας» του Βερν μεσολαβεί μια σειρά από μεταπλάσεις του *Ροβινσώνα Κρούσου*. Όλες απευθύνονται σε παιδιά, μόλο που ο συγγραφέας του αρχικού έργου δεν είχε ο ίδιος τέτοιο σκοπό.

Βρισκόμαστε ανάμεσα στα 1714 και τα 1800, στα χρόνια που τα περισσότερα παιδικά βιβλία είναι ηθικοδιδασκικά, μοιάζουν με ένα είδος πληκτικής χρηστομάθειας, ζαλίζουν το παιδί με ένα σωρό συμβουλές χωρίς να το αφήνουν να χαρεί ή να ονειρευτεί.

Έτσι με ανάλογη πρόθεση ο Γερμανός J.H. von Campe (1746-1818) δημιουργεί στα 1779 έναν πατριώτη του Ροβινσώνα που έχει όμως σχεδόν τα ίδια χαρακτηριστικά. Ακόμη ο Ελ-

βετός Jean Wyss (1781–1830) μεταγράφει κι αυτός την ιστορία (1812–1813) και ο κεντρικός ήρωας είναι πάλι πατριώτης του. Στην ουσία παρακολουθούμε την ιστορία μιας οικογένειας που ζει και δουλεύει αγαπημένη, θρησκευόμενη (και φυσικά α-συγκρουσιακή) φτιάχνοντας ένα σπουδαίο αγρόκτημα. Το έργο αυτό εκατόν σαράντα χρόνια αργότερα γίνεται, στα 1961, σενάριο για μια χολιγουντιανή ταινία, σε σκηνοθεσία Ken Annakin, από αυτές που σημείωναν κάποτε μεγάλη εμπορική επιτυχία και ήταν «κατάλληλες για όλη την οικογένεια» (Swiss Family Robinson).

Υπάρχουν όμως και δημιουργοί που ξεφεύγουν από την κλειστή γραμμή του ηθικοδιδακτισμού. Ο Γερμανός Johann Schnabel (1690–1750) γράφει το έργο *Οι παράξενες μέρες μερικών ναυτικών*, όπου ενσωματώνει τη δική του εκδοχή για τη Ροβινσωνιάδα. Δε διακρίνεται εδώ καμιά θρησκευτικότητα, κανένας παιδαγωγισμός, αλλά το βάρος πέφτει στην πολύμορφη και πολυποίκιλη σχέση του ανθρώπου με τη φύση και το έργο έρχεται κοντά στο πνεύμα του Διαφωτισμού. Δεν είναι τυχαίο ότι αργότερα οι Ρομαντικοί θεώρησαν σπουδαίο το έργο αυτό που επανεκδόθηκε στα 1828 από τον Tieck με τίτλο *Το νησί βραχόπυργος* (*Die Insel Felsenburg*).

Βλέπουμε λοιπόν πως το έργο του Defoe έγινε πηγή έμπνευσης και κάποτε υπερεκτιμήθηκε. Κάθε εποχή, κάθε στοχαστής αντιστοιχεί σε διαφορετική θεώρηση. Κι αν σήμερα διαβάζουμε στις περισσότερες ιστορίες Ευρωπαϊκής Λογοτεχνίας πως εκφράζει το πνεύμα της Ευρωπαϊκής αποικιοκρατίας, αυτούς τους ιεραποστόλους που πάνε μαζί με τους πολεμιστές για να «εκπολιτίσουν τους ανθρωποφάγους», αφού πρώτα τους υποτάξουν και τους τιμωρήσουν – δηλαδή αφού σκοτώσουν και μερικούς – άποψη που μας βρίσκει σύμφωνους, ωστόσο ποτέ κανείς δεν αμφισβήτησε τη λογοτεχνική του αξία⁴. Όπως γράφει χαρακτηριστικά η Virginia Woolf, υπάρχουν πολλές πλευρές για να δούμε το έργο αυτό κι ο καθένας μπορεί να διαλέξει τη δική του. Έτσι είναι γνωστό ότι ο Rousseau θεωρούσε ότι προσφέρει επιτυχή μήυση στα μυστικά της φύσης και γι' αυτό το

διάλεξε ως το πρώτο βιβλίο που θα μπορούσε να διαβάσει ο μικρός Αιμίλιος. Στις μέρες μας ο André Malraux βάζει έναν απ' τους ήρωές του να λέει πως τρία βιβλία θα μπορούσαν να δώσουν κουράγιο σε κάποιον που ζει κλεισμένος στη φυλακή ή σε στρατόπεδο συγκεντρώσεως: Ο *Ροβινσώνας Κρούσος*, ο *Δον Κιχώτης* και ο *Ηλίθιος*.

Ωστόσο οι λογοτέχνες του αιώνα μας ασχολούνται και πάλι με το θέμα του ερημίτη μα με τρόπο ολότελα διαφορετικό.

Ο ερημίτης γίνεται ένας ήρωας-στοχαστής. Μακριά απ' τον κόσμο έχει την ευκαιρία να αναλογιστεί και να αξιολογήσει τη ζωή του τη δική του και των συντρόφων του, να αμφισβητήσει αυτόν τον πολιτισμό που ο ίδιος είχε την ευκαιρία να γνωρίσει. Και βέβαια δεν μπορούν καθόλου οι σύγχρονοι λογοτέχνες να δεχτούν ότι αυτός ο δύστυχος ο Παρασκευάς ήταν ένας άγριος και ο ίδιος κάποτε ανθρωποφάγος, αλλά ο λευκός άνθρωπος κατάφερε να τον εξημερώσει, να του μάθει ένα σωρό χρήσιμα πράγματα και τελικά να του κάνει την τιμή να τον έχει υπηρέτη του. Μα τέλος πάντων υπηρέτη χρειαζόταν ο Ροβινσώνας; Όχι σύντροφο;⁵

Ενδεικτικά θα δούμε πώς χειρίζονται την ιστορία του ερημίτη τρεις κορυφαίοι Γάλλοι λογοτέχνες του αιώνα μας: Ο Saint-John Perse (1887-1975), ο Jean Giraudoux (1882-1944) και ο Michel Tournier (1924).

Ο πρώτος γράφει στα νεανικά του χρόνια (1904-1905) την ποιητική συλλογή *Εικόνες για τον Ροβινσώνα Κρούσο* (*Images à Crusoe*) που δημοσιεύεται πέντε χρόνια αργότερα στη *Nouvelle Revue Française*. Λυρικές εικόνες του τροπικού νησιού γεμάτες έντονο αισθησιασμό εναλλάσσονται με τις σκηνές στην πόλη. Ο Ροβινσώνας και ο Παρασκευάς έχουν γυρίσει στον πολιτισμένο κόσμο κι ενώ ο πρώτος νοσταλγεί το ήσυχό του νησί, ο δεύτερος έχει μεταβληθεί από ζωντανός ελεύθερος έφηβος σ' έναν κουτοπόνηρο υπηρέτη.⁶

Στο έργο του J. Giraudoux (1882-1944) που εκδόθηκε στα 1921, μια τρυφερή κοπέλα, η Σουζάννα, παίρνει το ρόλο του ερημίτη⁷. Γλιτώνει από ένα ναυάγιο και ξυπνάει στην ακρογια-

λιά ενός νησιού παραδεισένιου με εξωτικά πουλιά. Ο συγγραφέας ελάχιστα νοιάζεται για το πώς επιβιώνει η ηρωίδα του, με τι τρέφεται ή τι φοράει και καθόλου δεν τη δείχνει να αγωνίζεται να υποτάξει τα στοιχεία της φύσης που άλλωστε είναι ιδιαίτερα φιλικά μαζί της. Η Σουζάννα απολαμβάνει τους ώριμους καρπούς, γρήγορα μαθαίνει να κολυμπάει ως το απέναντι νησί και σκέφτεται μεγαλόφωνα. Παρακολουθούμε την εσωτερική ζωή, την αναγκαστική μόνωση αυτής της έφηβης σχεδόν, τα όνειρά της, την προσδοκία της ανθρώπινης επαφής που εδώ παίρνει σχεδόν αποκλειστικά την έννοια της αισθηματικής εμπειρίας: Η Σουζάννα ονειρεύεται τον έρωτα, όχι αυτούς που θα τη γυρίσουν στον πολιτισμένο κόσμο.

Κι εκεί στο έρημό της το νησί ελάχιστες γνώσεις πρακτικές αξιοποιεί, δεν ενδιαφέρεται να φτιάξει με τα χέρια της ρούχα, όπλα ή εργαλεία. Θυμάται όμως τους στίχους, τα βιβλία που έχει διαβάσει, σχεδόν τα απαγγέλλει μοναχή της, τα στοχάζεται: Η ηρωίδα είναι πρώτα απ' όλα ένα συναισθηματικό και πνευματικό ον, η απομόνωσή της θυμίζει την ψυχική μόνωση μιας ευαίσθητης και καλλιεργημένης έφηβης στη σύγχρονη μεγαλούπολη.

Το έργο του Tourgnier θα 'λεγε κανείς πως ξεπηδάει κατευθείαν μέσα από το έργο του Defoe: Είναι μια αντίρρηση μια αντιπαράθεση προς αυτό. Πρωταγωνιστής εδώ είναι ο Παρασκευάς που δίνει στο έργο τ' όνομά του κι όχι ο Ροβινσώνας. Υπάρχει αυτή η αντιστροφή ρόλων –εύρημα τυπικό των συγγραφέων του αιώνα μας. Η εκδοχή του εκπολιτιστή άποικου δεν είναι δυνατό να γίνει παραδεκτή από ένα Γάλλο συγγραφέα-φιλόσοφο που η γενιά του έχει γνωρίσει στην Ecole des Sciences de l' Homme την ανθρωπολογία του Lévi-Strauss και που έχει σφραγιστεί από την ενοχή του πολέμου στην Αλγερία. Διαλέγει την παλιά γνωστή ιστορία του ερημίτη για να τη φορτίσει με τη φιλοσοφική αμφισβήτηση της δικιάς του γενιάς και να την παρουσιάσει σε δύο εκδοχές: Η πρώτη γραμμένη στα 1967 απευθύνεται σε ενήλικους και χάρισε στο συγγραφέα το βραβείο Goncourt⁸. Η δεύτερη, δημιουργημένη τέσσερα χρό-

νια αργότερα, είναι ένα παραμύθι για παιδιά⁹.

Το θέμα του Ροβινσώνα και του Παρασκευά απασχολεί τον Τουρνιέ και σ' ένα διήγημά του¹⁰: Οι ήρωες είναι σχεδόν γέροι, τουλάχιστον ο πρώτος. Έχουν γυρίσει στον πολιτισμένο κόσμο, σ' ένα ναυτικό χωριό. Κι εκεί ο πρώτος παραδίνεται στο ποτό και νοσταλγεί –τελικά και αναζητεί– απεγνωσμένα το χαμένο νησί. Ο δεύτερος, απείθαρχος σ' έναν πολιτισμό που δεν είναι δικός του, μέθυσος, κλέφτης και απατεώνας χάνεται ξαφνικά. Βρισκόμαστε κοντά στην εκδοχή του Saint-John Perse, παρουσιασμένη με περισσότερο ρεαλιστικό τρόπο.

Ανακεφαλαιώνοντας, εντοπίζουμε τρία διαφορετικά σημεία-ερωτήματα που επηρεάζουν την εξέλιξη της γνωστής ιστορίας του ερημίτη και κάθε φορά τη φορτίζουν με διαφορετική ιδεολογία, την προσανατολίζουν σε στόχο διαφορετικό:

- α) Ο ερημίτης είναι ναυαγός ή εγκαταλείφθηκε;
- β) Ποια σχέση δημιουργεί με τον άνθρωπο που συναντάει;
- γ) Τελικά η ιστορία αυτή είναι γραμμένη για παιδιά ή για μεγάλους;

Θα προσπαθήσουμε να δούμε ποια απάντηση δίνουν σ' αυτά τα ερωτήματα οι διάφορες εκδοχές της Ιστορίας του Ερημίτη.

α) Η ιστορία του ναυαγού ή του συντρόφου που τον εγκατέλειψαν; Ο Μύθος και η πραγματικότητα

Στα 1704 με πραγματική σκληρότητα το πλήρωμα ενός εγγλέζικου καραβιού εγκατέλειπε στο ακατοίκητο νησί του Ειρηνικού Χουάν-Φερνάντες τον Σκοτσέζο τιμονιέρη Αλέξανδρο Σέλκιρκ. Δεν ξέρουμε σε τι –και εάν– είχε φταιξει ο δύστυχος άνθρωπος, το σίγουρο είναι πάντως ότι είχε καβγαδίσει άγρια με τον καπετάνιο. Οι ναύτες τον παράτησαν λοιπόν εκεί, αφού του έδωσαν, εκτός από λίγα ρούχα και τρόφιμα, ένα όπλο και μια Βίβλο, δηλαδή δύο χαρακτηριστικά στοιχεία του πολιτισμού εκείνης της εποχής.

Περίπου τεσσεράμισι χρόνια αργότερα τον περιμάζεψε ένα αγγλέζικο πλοίο που έτυχε να προσαράξει στο νησί. Ο καπετάνιος του, Woodes Rogers, κατέγραψε το γεγονός στο ναυτικό ημερολόγιο. Αυτό το ημερολόγιο αποτέλεσε τη βάση για το έργο του Rogers *Ταξίδι γύρω από τον κόσμο* που τυπώθηκε στα 1712 και σημείωσε αρκετή επιτυχία, ώστε να κυκλοφορήσει γρήγορα και σε δεύτερη έκδοση. Στο βιβλίο αυτό ο συγγραφέας ανέπτυξε διεξοδικά το επεισόδιο της συνάντησης με τον Ερημίτη βεβαιώνοντας ότι ήταν αληθινό.

Έτσι ο Αλέξανδρος Σέλκιρκ έγινε ξαφνικά ένα πρόσωπο εξαιρετικά γνωστό και δημοφιλές. Ο δημοσιογράφος R. Steele έγραφε άρθρα γι' αυτόν στην εφημερίδα *The Englishman*¹¹. Τον παρουσίαζε σαν τον λευκό άνθρωπο, τον Άγγλο (κι ως ήτανε Σκοτσέζος) που επιβιώνει σε ένα αφιλόξενο νησί δουλεύει σκληρά και προσεύχεται επιβεβαιώνοντας τις αρετές και την αξιοσύνη της φυλής του και της θαλασσοκράτειρας πατρίδας του.

Ο δημοσιογράφος ελάχιστα ασχολήθηκε με το γεγονός της εγκατάλειψης, με τα συναισθήματα αυτού του ανθρώπου απέναντι στους συμπατριώτες του, στους συντρόφους που τον εγκατέλειψαν τόσο άσπλαχνα ή, έστω, ανέχτηκαν την τιμωρία του. Γράφει μόνο πολύ αχνά και αόριστα ότι «ο άνθρωπος αυτός κάποτε μοιάζει να νιώθει ένα είδος απέχθειας για τον πολιτισμένο κόσμο και μοιάζει να νοσταλγεί πολύ το νησί του». Βρισκόμαστε σε μια εποχή, όπου ο καπετάνιος είναι στο καράβι «ο πρώτος μετά το Θεό», κανείς δεν αμφισβητεί την εξουσία του, παρά μονάχα αν στοχεύει να την αποκτήσει ο ίδιος. Μια εποχή αγριότητας, όπου οι ναυτικοί κανονισμοί δεν επιτρέπουν στους ναύτες να διαφωνήσουν, μα έμμεσα τους ωθούν να στασιάσουν με έναν τρόπο σχεδόν κωμικοτραγικό. Ο δημοσιογράφος αποφεύγει –ή μάλλον δεν διανοείται καν;– να θίξει το τεράστιο ηθικό πρόβλημα, για να μην ξενίσει μια κοινωνία που δεν είναι ώριμη να το δεχτεί. Το ίδιο κάνει και ο (;) Defoe, δημοσιογράφος και ο ίδιος, κι άνθρωπος με ενεργό ρόλο στην πολιτική –οπαδός των Whigs– που ξέρει καλά τις πολιτικές σκο-

πιμότητες και ενδιαφέρεται απλώς να γράψει έργα με εμπορική επιτυχία κι όχι να ταράξει τα νερά¹². Έτσι εκμεταλλεύεται το γεγονός της εγκατάλειψης του ναυτικού, που το ξέρει πολύ καλά, (μα και ξέρουμε ότι δουλεύει έχοντας μπροστά του τις εφημερίδες που ανέφεραν τι συνέβη με τον Σέλκιρκ) διασκευάζοντάς το με τέτοιο τρόπο, ώστε να γίνει περίπου ανώδυνο: Σε μια από τις πολλές ιστορίες του Ροβινσώνα –αυτές που ακολούθησαν μετά την έκδοση της ιστορίας με τον Παρασκευά– παρακολουθούμε τη συνάντησή του με τρεις δύστυχους συμπατριώτες του –ο ένας απ' αυτούς είναι καπετάνιος– που οι «στασιαστές ναύτες» έχουν πρόθεση να τους εγκαταλείψουν στο ακατοίκητο (όπως νομίζουν) νησί.

Στο έργο *Η Μυστηριώδης Νήσος* του Βερν γίνεται λόγος για τον Έυρτον, κάποιο Σκοτσέζο ναυτικό που συναντούν οι τέσσερις σύντροφοι, μόνο του σ' ένα ερημονήσι. Τον έχει αφήσει εκεί ο καπετάνιος του, λόδρος Γκλέναρβαν.¹³ Ο Έυρτον παλιός ληστής, στασιαστής και πειρατής είχε παλιότερα παρατήσει στο ίδιο νησί τον καπετάνιο και τους συντρόφους του. Η εγκατάλειψή του στο νησί παρουσιάζεται λοιπόν τώρα ως δίκαιη τιμωρία που του την επιβάλλει ο πλοίαρχός του. Μάλιστα δε φαίνεται καθόλου απάνθρωπη, αφού μετά δώδεκα χρόνια θα έρθει ο ίδιος ο πλοίαρχος να τον ξαναπάρει πίσω κι αφού θα αποδειχτεί εξαιρετικά αποτελεσματική. Τελικά ο παλιός κατάδικος μετανοεί και αγωνίζεται με αυταπάρηση κατά των πειρατών, για να σώσει τους τέσσερις ναυαγούς του νησιού.

Ο ίδιος ο Έυρτον, πριν γνωριστεί και συναδελφωθεί με τους τέσσερις ερημίτες, είχε καταδικάσει τον εαυτό του σε μια κατάσταση αποκτήνωσης, και σίγουρα δεν ενδιαφερόταν καθόλου να εφαρμόσει τις γνώσεις που ο πολιτισμός του είχε δώσει, ούτε να κάνει το έρημό του νησί μικρογραφία της κοινωνίας απ' όπου προερχόταν. Μήπως είναι φυσικό να περιμένουμε μια τέτοια συμπεριφορά από τον άνθρωπο που μόνος του μπήκε στο περιθώριο με το να γίνει πειρατής, δηλαδή αυτό που λέμε «στοιχείο αντικοινωνικό» και που αργότερα τιμωρείται με απομάκρυνση από την κοινωνία;

Ο αρχαίος μύθος με αξιοσημείωτη τόλμη μιλάει γι' αυτόν το σύντροφο που κατάντησε *απηγριωμένος*¹⁴, αφού τον εγκατέλειψαν ανήμπορο, άρρωστο βαριά στην ακατοίκητη Λήμνο. Ο Φιλοκτήτης ήταν *μόνον άτυχος*. Τυχαία τον δαγκώνει ένα φίδι κι η πληγή του αφόρητα δύσοσμη και επώδυνη του προκαλεί τρομερές κρίσεις. Ο ήρωας εγκαταλείπεται *άδικα*. Έτσι τουλάχιστον πρέπει να ήταν η εκδοχή που παρουσιάζεται στα *Κύπρια έπη* και την οποία διασώζει ο Πρόκλος¹⁵. Η τραγωδία του Ευριπίδη που δε μας σώθηκε, δημιουργημένη το 431, προτιμάει μια λιγότερο απάνθρωπη τιμωρία: Ο ήρωας δεν έφταιξε, η Λήμνος όμως δεν παρουσιάζεται ακατοίκητη. Υπάρχουν άνθρωποι που τον επισκέπτονται, ένας μάλιστα, ο Άκτορας, γίνεται στενός του φίλος. Ο Δίων, ρήτορας από την Προύσα, μας διασώζει την παράφραση του δράματος του Ευριπίδη¹⁶.

Ωστόσο, μέσα στην τραγωδία του Σοφοκλή, που μας σώζεται ακέραια, μπορούμε ίσως να διακρίνουμε τον απόηχο μιας διαφορετικής εκδοχής. Ο Νεοπτόλεμος λέει χαρακτηριστικά στον Φιλοκτήτη:

Σύ γάρ νοσείς τόδ' άλγος εκ θείας τύχης, Χρύσης πελασθείς φύλακος,
ον τον ακαλυφή συκόν φυλάσσει κρύφιος οικουρών όφεις
(1326 - 1328).

Ο Φιλοκτήτης πλησίασε λοιπόν το ιερό φίδι που φρουρούσε το ναό. Μήπως για να διαπράξει κάποια κλοπή ή ασέβεια, που φυσικά είναι βαριά ιεροσυλία; Στην περίπτωση αυτή βαρύνεται από μια ενοχή και η τιμωρία του δε φαίνεται πια άδικη, ίσως να έχει επιβληθεί με θεία εντολή¹⁷.

Πάντως όπως και να έχει το πράγμα, ο Φιλοκτήτης δε φροντίζει στη Λήμνο να φτιάξει κάποια καλύτερη κατοικία ή να καλλιεργήσει σιτάρι. Πέρα από την αναπηρία του που δεν του το επιτρέπει, κάτι τέτοιο δεν θα εναρμονιζόταν, ίσως, με την αρνητική διάθεση που έχει απέναντι στους πολιτισμένους, στα μέλη της κοινωνίας, δηλαδή στους συντρόφους του που τον εγκατέλειψαν.

β) Η ιστορία του Ερημίτη και του Άλλου

«Τι είναι ο Παρασκευάς στην ιστορία του Defoe; Μα ένα τίποτα, ένας άγριος, ένα ζώο, τέλος πάντων μια ύπαρξη που γίνεται άνθρωπος μόνο χάρη στην επέμβαση του Ροβινσώνα, του Δυτικού ανθρώπου που είναι ο φορέας της γνώσης και της σοφίας. Όταν ο Ροβινσώνας επιπλήττει τον Παρασκευά είναι για το καλό του, "για να γίνει καλός υπηρέτης".» Έτσι γράφει χαρακτηριστικά ο Μ. Τουρνιερ στην πνευματική του αυτοβιογραφία, *Le vent Paraclet*¹⁸. Πραγματικά ο Παρασκευάς εξανθρωπίζεται, μαθαίνει ένα σωρό πράγματα από τον Άγγλο ερημίτη. Ο ίδιος δεν έχει να του διδάξει τίποτα; Λογικά θα 'πρεπε κανείς να περιμένει πως ένας ιθαγενής θα είναι περισσότερο εξοικειωμένος με τη φύση, θα ξέρει να επιβιώσει μέσα σ' αυτήν περισσότερο εύκολα από τον άνθρωπο που έχει μεγαλώσει σε μια δυτική ευρωπαϊκή πόλη. Ο Τουρνιερ σημειώνει ότι το έργο στην εκδοχή του Defoe εκφράζει τον πιο στυγνό ρατσισμό, σε μια εποχή που ο δυτικός πολιτισμός θεωρείται, από τους ίδιους τους Δυτικούς, ως μοναδικός και οι άλλοι λαοί υποτιμώνται¹⁹.

Μια τέτοια άποψη δεν ήταν δυνατόν να ισχύει και στον 20ό αιώνα, τον αιώνα της εθνολογίας. Καθώς είπαμε, μετά τις μελέτες των Lévi-Strauss και Margaret Mead η δυτική σκέψη έμαθε πως έχει να διδαχτεί πολλά από άλλους πολιτισμούς, να μη θεωρεί πρωτόγονο ό,τι δεν εναρμονίζεται με τα δικά της επιτεύγματα. Έτσι στο έργο του Τουρνιερ ο Ροβινσώνας και ο Παρασκευάς βρίσκονται σε μια σχέση αντίθεσης, αντιπαράθεσης. Αρχικά είναι ο πρώτος αρχηγός, επιβάλλει τον δικό του τρόπο συμπεριφοράς και «διακυβέρνησης» του νησιού, αργότερα ο δεύτερος. Και ξαναθυμίζουμε ότι απεικονίζει αυτή η θεώρηση τη χαρακτηριστική και ευεξήγητη αντίδραση του Γάλλου στοχαστή που σπούδασε στην Ecole des Sciences de l' Homme και που η χώρα του φέρει την ενοχή για τον πόλεμο της Αλγερίας.

Αυτή η σχέση ανάμεσα στον Λευκό και τον Ιθαγενή απασχολεί και τον Saint-John Perse, αυτόν τον λεπταίσθητο λόγιο ποιητή και διπλωμάτη που παιδί έζησε στις Αντίλλες και που γνώ-

ρισε το πνεύμα της αποικιοκρατίας. Κατά τη γνώμη του αυτή η «συμμόρφωση» του Παρασκευά προς τους κανόνες του δυτικού πολιτισμού τον εκφυλίζει και τον εξευτελίζει, τον μεταβάλλει σε έναν κακό και πονηρό υπηρέτη, αφού του στερεί την ελευθερία και την πρωτοβουλία του. Ο Παρασκευάς δε θα συμμορφωθεί ποτέ προς τις υποδείξεις μιας ηθικής που δεν είναι η δική του.

Παραθέτουμε σε μια προσπάθεια δικής μας μετάφρασης το πολύ όμορφο ποίημα που συμπυκνώνει την παραπάνω άποψη.

«Γέλια μέσα στον ήλιο,
 σα το φίλντισι. Να γονατίζεις ντροπαλά, τα χέρια σου
 στα πράγματα της γης.
 Παρασκευά: Πόσο ήταν πράσινα τα φύλλα κι ο ίσκιος σου
 πρωτόγνωρος,
 πόσο μακριά τα χέρια σου ως τη γη, την ώρα που κοντά
 στον σιωπηλό Ερημίτη
 κινούσες, κάτω από το φως, το γαλανό των μελών σου ρυάκισμα.
 Τώρα σου χάρισαν έν' αποφόρι κόκκινο,
 Πίνεις το λάδι απ' τα λυχνάρια και κλέβεις από το κελάρι,
 ορέγεσαι και
 τους ποδόγυρους της υπηρέτριας που είναι χοντρή
 και που μυρίζει ψάρι.
 Και στις λιβρέας σου τα χάλκινα κουμπιά καθρεφτίζεις
 τα μάτια σου,
 που γίνανε πανούργα, το γέλιο σου
 τ' ακόλαστο.

Saint-John Perse (1887-1975), «Παρασκευάς».
 Από το έργο *Images à Crusoe* (1904-5) Α΄ Δημοσίευση 1909,
 στη *Nouvelle Revue Française*

Σ' ένα έργο όπως η *Μυστηριώδης Νήσος* του Βερν όπου οι ήρωές του είναι φιγούρες ή τύποι κι όχι χαρακτήρες η συνάντηση ανάμεσα στους Άγγλους και τον πλοίαρχο Νέμο, τον Ινδό πρίγκιπα που στα νιάτα του αγωνίστηκε κατά της αποικιοκρατίας, δεν καταφέρνει να πάρει τη μορφή της ουσιαστικής αντιπαράθεσης, της σύγκρουσης, αφού η εσωτερική ζωή και η

συναισθηματική φόρτιση παραμένουν εξαιρετικά αδύνατες, μόλο που το θέμα θα ήταν εξαιρετικά πρόσφορο για τέτοια διαπραγμάτευση.

Στο έργο *Η Σουζάννα και ο Ειρηνικός* του Gigaudoux οι πρώτοι επισκέπτες που η ηρωίδα συναντάει στο νησί είναι οι νεκροί στρατιώτες του πολέμου που τα πτώματά τους ξεβράζει το κύμα στην ακρογιαλιά. Έχει μάθει να τους ξεχωρίζει από τις στολές τους, ξέρει ποιοι είναι οι Άγγλοι και ποιοι οι Γερμανοί και για πρώτη φορά νιώθει να φοβάται τους ανθρώπους. Αργότερα οι ζωντανοί επισκέπτες της που θα τη φέρουν πίσω στον κόσμο είναι τρεις νέοι Άγγλοι στρατιώτες. Η ηρωίδα που ονειρευόταν στη μοναξιά της τον έρωτα, τον βλέπει να ενσαρκώνεται σε τρία διαφορετικά πρόσωπα. Η αντιπαράθεση, περισσότερο αχνή, θα γίνει εδώ σε επίπεδο άντρα-γυναίκας, ανθρώπου που έζησε μια πνευματική ζωή μοναξιάς και ανθρώπων που πήραν μέρος σ' έναν πολυπρόσωπο κι απάνθρωπο πόλεμο. Όταν η Σουζάννα τους βλέπει για πρώτη φορά, λιποθυμεί απ' την προσμονή και τη συγκίνηση, ενώ αυτοί οι ψυχροί «πολιτισμένοι» φυσιδίφες την αντιμετωπίζουν απλώς ως ένα ζωικό είδος που πρέπει να το κατατάξουν φυλετικά. Όταν αργότερα η κοπέλα εκφράζει τις ερωτικές της επιθυμίες οι ίδιοι νεαροί Άγγλοι που ξέρουν πια ότι είναι Γαλλίδα, τη φροντίζουν με ευγένεια θεωρώντας την μια άρρωστη που βρίσκεται σε παραλήρημα.

Μα αυτή η αντίθεση, η αντιπαράθεση ανάμεσα στον Ερημίτη και τον επισκέπτη είναι εξαιρετικά ζωντανή στην αρχαία τραγωδία. Στον *Φιλοκτήτη* του Σοφοκλή ο ερημίτης είναι ώριμος άντρας, ανήμπορος, αδικημένος, φθαρμένος ίσως από την οργή, την επιθυμία για εκδίκηση. Ο Νεοπόλεμος είναι ο αγνός έφηβος, παιδί σχεδόν, δεν έχει καμιά ανάμιξη στην πράξη της εγκατάλειψης, συμμετέχει σ' έναν πόλεμο που δεν τον άρχισε ο ίδιος, αλλά η γενιά του πατέρα του. Το δράμα διαρθρώνεται με βάση τη σύγκρουση που γίνεται στην ψυχή του εφήβου που χωρίζεται ανάμεσα στις προτροπές του Φιλοκτήτη και του Οδυσσέα, ανάμεσα στην προσωπική συνείδηση, και το κοινό συμφέρον.

Στη χαμένη τραγωδία του Ευριπίδη, που ο Δίων τη χαρακτηρίζει «πολιτικωτάτη και ρητορικωτάτη», ο Οδυσσέας ερχόταν σε αντιπαράθεση με τον Φιλοκτήτη. Με ένα χείμαρρο επιχειρημάτων ο Οδυσσέας έπειθε τον ερημίτη να γυρίσει. Χρησιμοποίησε την πειθώ, όχι τη βία ή την πονηριά, η σύγκρουση ήταν λοιπόν λογική και συναισθηματική, έπαιρνε τη μορφή της πνευματικής αναμέτρησης που βασίζεται στην ελληνική σοφιστική²⁰.

Ο μύθος του ερημίτη και του Άλλου, όπως τον εκμεταλλεύεται η ελληνική τραγωδία είναι ο μύθος της σύγκρουσης και της επανεναρμόνισης ανάμεσα στις διαφορετικές γενιές και τις διαφορετικές αξίες. Αυτή ακριβώς την ερμηνεία εκμεταλλεύεται ο Μ. Τουρνιερ. Ο Παρασκευάς του είναι νεαρός, ενώ ο Ροβινσώνας είναι ώριμος. Όταν ο Ροβινσώνας γερνάει κι έρχεται σ' επαφή με τους λευκούς ανθρώπους, χάνει για πάντα τον Παρασκευά που στο μεταξύ έχει μεγαλώσει. Τη θέση του την παίρνει ένα λευκό παιδί, ο μικρός μούτσος του βρετανικού καραβιού, που διαλέγει να μείνει μαζί του στο ερημονήσι.

γ) Ιστορία για παιδιά ή για μεγάλους;

Είναι αξιοσημείωτο ότι πολλά έργα που αγαπήθηκαν πολύ από τα παιδιά δεν γράφτηκαν από την αρχή γι' αυτά. Τον 18ο αιώνα ούτε τα *Ταξίδια του Gulliver* του J. Swift (1726) ούτε ο *Ροβινσώνας* του D. Defoe απευθύνονταν ειδικά στα παιδιά. Κάτι τέτοιο είναι ευεξηγήτο σε μια εποχή που τα παιδικά βιβλία είναι πάντα πολύ βαρετά, μια που καθώς είδαμε διέπονται από αυτό το πνεύμα του ηθικοδιδασκτισμού.

Ο 17ος και ο 18ος αιώνας της αγγλικής γραμματείας μας δίνουν μια εξαιρετικά πλούσια παραγωγή αναγνωσμάτων που αναφέρονται σε ναυτικές περιπέτειες. Ξέρουμε ότι ο ίδιος ο Defoe είχε στη βιβλιοθήκη του τουλάχιστον καμιά εικοσαριά τέτοια έργα. Μερικές από αυτές τις περιπέτειες ήταν αληθοφανείς, άλλες εντελώς φανταστικές. Ο Defoe και ο Swift καλλιέργησαν αντίστοιχα αυτά τα δύο είδη περιπέτειας κι έτσι, χωρίς

να νεωτερίσουν εντελώς, έγιναν οι πρόδρομοι και μαζί οι σπουδαιότεροι εκπρόσωποι του αγγλικού μυθιστορήματος. Ο Swift είναι στοχαστής, είχε οξύ πνεύμα κι αυτή την καταπληκτική αίσθηση του χιούμορ. Ο Defoe, όντας δημοσιογράφος, ήξερε να γράφει με τρόπο άμεσο, απλό, σχεδόν κουβεντιαστό, ενώ τα μέχρι τότε περιπετειώδη μυθιστορήματα ήταν γραμμένα σε γλώσσα πομπώδη και περίτεχνη που τα έκανε απωθητικά στους μεγάλους και εντελώς απρόσιτα στα παιδιά.

Σήμερα βέβαια ο Σουίφτ και ο Ντεφόε παρουσιάζονται σ' όλες τις Ιστορίες Παιδικής Λογοτεχνίας, μια που είναι πια κλασικοί. Κάτι τέτοιο συμβαίνει και με τα έργα του Βερν που αρχικά απευθύνονταν σε ένα εξαιρετικά ευρύ κοινό με διαφορετική μόρφωση και ηλικία. Χρειάζεται ίσως να θυμίσουμε ότι τα έργα του Defoe και του Βερν δημοσιεύονται σε συνέχειες στις εφημερίδες και έγιναν από την αρχή πολύ δημοφιλή.

Σήμερα η ιστορία του Ροβινσώνα συνιστάται θερμά απ' όλους τους σημερινούς οδηγούς της παιδικής λογοτεχνίας. Κανείς δε βρέθηκε ακόμα να πει ότι είναι έργο «αντιπαιδαγωγικό» ή νοσηρό όπως έγινε με άλλα κλασικά παιδικά αναγνώσματα όπως τα παραμύθια του Περώ, ή του Άντερσεν ή οι ιστορίες της Κόμισσας de Segur.

Είναι τελικά αξιοσημείωτο πώς από αυτό το απλό, το παιδικό τελικά μυθιστόρημα γεννήθηκε στα 1967 ο φιλοσοφικός μύθος του Michel Tournier *Παρασκευάς ή στις μονές του Ειρηνικού*. Τα κείμενα που στο αρχικό έργο (του Defoe) είναι οι σκέψεις του Ροβινσώνα που έχουν καταγραφεί στο *Logbook*, το ημερολόγιό του, παίρνουν στο σύγχρονο έργο σχεδόν τη μορφή του φιλοσοφικού δοκιμίου. Σίγουρα έχουμε το βιβλίο ενός στοχαστή, όπου ο μύθος –η ιστορία του Ροβινσώνα– είναι μόνο μια πρόφαση για μια πρόταση αναθεώρησης του πολιτισμού μας.

Μήπως ο ίδιος διασκευασμένος μύθος, απογυμνωμένος από τα ερμηνευτικά του σχόλια, περισσότερο άμεσα και αβίαστα θα μπορούσε να επιτύχει το ίδιο αποτέλεσμα; Σ' αυτή την περίπτωση η αφήγηση γίνεται στυλπνή και κελαρυστή, η ιστορία περισσότερο μεστή, αφού δε χρειάζεται το σχολιασμό του συγ-

γραφέα, αλλά ίσως τον υποβάλλει στον αναγνώστη. Αυτή ακριβώς πρέπει να ήταν η πρόθεση του Τουρνιερ, όταν έγραφε για δεύτερη φορά την Ιστορία του Ερημίτη με τον τίτλο *Παρασκευάς ή η πρωτόγονη ζωή*, το 1971. Ας δούμε τι λέει σχετικά ο ίδιος:

Ξαναδιαβάζοντας αργότερα το μυθιστόρημά μου (*Παρασκευάς ή στις Μονές του Ειρηνικού*) ένιωσα τις αδυναμίες του και πόσο μακριά βρισκόμουν από το ιδεώδες που είχα για στόχο μου. Η φιλοσοφία ήταν παρούσα σε κάθε σελίδα, χωρίς διακριτικότητα, υπερβολική, βαραινώντας και δίνοντας αργό ρυθμό στη ροή της αφήγησης. Πολύ γρήγορα έγινε μέσα μου επιτακτική η ιδέα να ξαναγράψω το βιβλίο, ξαλαφρώνοντάς το και αφαιρώντας του τα περιττά, προσθέτοντας καθαρά αφηγηματικά επεισόδια, συνυφαίνοντας πιο σφιχτά, πιο βαθιά, τη φιλοσοφική φόρτιση ώστε, χωρίς να την αλλάξω, να την καταστήσω αόρατη.²¹

Και μόνο αφού ο συγγραφέας ξανάγραψε το βιβλίο του για δεύτερη φορά για να το βελτιώσει όπως λέει ο ίδιος, *ανακάλυψε πως είχε γράψει ένα βιβλίο για παιδιά.*

Έτσι, σύμφωνα με την άποψη του σύγχρονου Γάλλου λογοτέχνη το έργο που μπορούν να διαβάσουν *και τα παιδιά* είναι ανώτερο ποιοτικά, περισσότερο σμιλεμένο και καλοδοουλεμένο. Ο ίδιος βεβαιώνει ότι θα ήθελε να ξαναγράψει όλα του τα έργα, ώστε να γίνουν προσιτά στα παιδιά, πράγμα που σημαίνει ότι οι δευτερογενείς εκδοχές τους θα γίνονται πιο καθαρές, πιο αδρές, ουσιαστικότερες. Για τον Τουρνιερ λοιπόν, το έργο για παιδιά είναι *λογοτεχνικό ιδεώδες*: Τείνει προς αυτό, χωρίς να κατορθώνει πάντα να το φτάσει.

Όμως ο συγγραφέας σημειώνει ότι αυτό το δευτερογενές έργο του με πολλή δυσκολία έγινε αρχικά δεκτό από τους εκδοτικούς οίκους. Παραδέχεται, καθώς είδαμε στο εισαγωγικό κεφάλαιο, ότι υπάρχει γενικά ένα είδος αυστηρής λογοκρισίας στο χώρο του παιδικού βιβλίου και ότι «οι ειδικευμένοι οίκοι ζουν κάτω από την τρομοκρατία του ελέγχου που ασκούν οι σύλλογοι γονέων και βιβλιοπωλών». Οποιοσδήποτε συγγρα-

φέας λοιπόν θέλει να πραγματώσει αυτό το «λογοτεχνικό ιδεώδες», να απευθύνει δηλαδή το βιβλίο του στα παιδιά, έχει να ξεπεράσει κι αυτόν το σκόπελο κι ο συνηθέστερος τρόπος που διαλέγει είναι το γνωστό μας *παιχνίδι των κανόνων και των παραβιάσεων*.

2. Επίλογος

Στις παραπάνω γραμμές προσπαθήσαμε να δούμε, αρκετά αποσπασματικά βέβαια, την ιστορία του Ερημίτη, ξεκινώντας από την αρχαία τραγωδία και προχωρώντας ως τις μέρες μας. Τις περισσότερες φορές η ιστορία αυτή παρουσιάστηκε με τη μορφή του παιδικού παραμυθιού. Γενικά θα λέγαμε ότι η Δυτική σκέψη, αλλά και η ίδια η ανθρωπότητα, μοιάζει να αυτοπαρατηρείται σ' αυτό το μαγικό καθρεφτάκι που είναι το παραμύθι για παιδιά. Κι είναι κάτι πολύ σημαντικό, όταν καταφέρνει να ξεχωρίζει τα λάθη της, όταν επιθυμεί να διορθώσει την εικόνα της, όταν ανιχνεύει τις ενοχές της.

Μέσα στο Παραμύθι του Ροβινσώνα εκφράστηκαν διαδοχικά ενσυνείδητα ή όχι, η αποικιοκρατία, η αστική οικονομία και ηθική, αλλά και η απέχθεια για το ρατσισμό, οι τύψεις για τον πόλεμο της Αλγερίας, η αντίθεση για τις σημερινές διακρίσεις σε βάρος «εγχρώμων» μη προνομιούχων. Σήμερα μπορούμε να χαιρόμαστε που ένα σωρό σπουδαία πράγματα χωρούν σ' ένα στιλπνό και γοητευτικό, ένα συγκινητικό παραμύθι για παιδιά. Κι ακόμα περισσότερο που ο σημερινός φιλόσοφος-παραμυθάς θέλησε να το αφιερώσει «σ' όλους αυτούς τους μετανάστες που δουλεύουνε στη Γαλλία, σ' όλους τους "Παρασκευάδες", τους Αλγερινούς, τους Μαροκινούς, τους Τυνησίους, τους Πορτογάλους που δεν έχουν εκλογικό βιβλιάριο και -για την ώρα- δεν ανήκουν καν σε συνδικάτο», και «που σ' αυτούς επάνω πατάει βαριά η καταναλωτική Δυτική κοινωνία»²².

το όνομα του κεντρικού ήρωα βγαίνει ο όρος «σαντεϊσμός», μια απαισιόδοξη στάση ζωής που μιλάει για τη μοναξιά, τη φυσική φθορά, μα που συνυπάρχει με χιούμορ. Οι ήρωες του έργου είναι μαζί πνευματώδεις και μεγαλόψυχοι.

84. Τα *Σατιρικά Γυμνάσματα* του Κ. Παλαμά (1907-1909) είναι περίπου σύγχρονα με το στρατιωτικό κίνημα του Αυγούστου 1909. Βλ. Ξ. Κοκόλη, «Κωστής Παλαμάς», εν *Σάτιρα και Πολιτική*, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού, Αθήνα 1979, σ. 184-185.

IV. Ο ΜΥΘΟΣ ΤΟΥ ΕΡΗΜΙΤΗ Ή Η ΠΕΡΙΠΕΤΕΙΑ ΜΙΑΣ ΜΕΤΑΓΡΑΦΗΣ

*Το κεφάλαιο αυτό –όχι ακριβώς το ίδιο– είχε δημοσιευτεί παλιότερα στο περιοδικό *Γλώσσα* στο τεύχος 15 του 1987. Η αναθεωρημένη μορφή αυτής της μελέτης κατέληξε να γίνει δυσανάλογα μεγάλη για ένα κεφάλαιο. Ελπίζω να εκδοθεί σε ξεχωριστό βιβλίο με τίτλο *Ο τραγικός Φιλοκτήτης και οι μυθιστορηματικοί Ροβινσώνες*.

1. Οδ. ξ 192 - 359.

2. Εκτός από τους τραγικούς, με το θέμα του Φιλοκτήτη ασχολούνται ο Βακχυλίδης (Schol. Pindare, Pyth. I. 100) και ο Πίνδαρος (*Α΄ Πυθιονίκος*).

3. Βλ. Κ. Μαρξ, *Το Κεφάλαιο*, Βιβλίο Α΄ κεφ. I, 1, νι (Ο φετιχιστικός χαρακτήρας του εμπορεύματος και το μυστικό του). Επίσης βλ. Grundrisse, Dietz, 1974, σ. 5 - 6. Βλ. επίσης το εξαιρετικά μεστό λήμμα «Robinsonnades» του G. Labica εν G. Bensussan-G. Labica, *Dictionnaire Critique du Marxisme*, PUF, 1985², σ. 1020.

4. Μιλάμε για το συγκεκριμένο γνωστό επεισόδιο του βιβλίου του Ροβινσώνα στο έρημο νησί και τη συνάντησή του με τον Παρασκευά. Μια και το έργο είχε τεράστια επιτυχία ο Defoe κυκλοφόρησε αργότερα μια σειρά από ιστορίες με τον ίδιο ήρωα που κινούνται όμως όλες στα πλαίσια της μετριότητας.

5. Αυτή τη σχέση κυρίου-υπηρέτη εντοπίζει και προβάλλει ο L. Bunuel στην ταινία του *Ροβινσώνας* (1955) που πρέπει να επηρέασε σημαντικά τον M. Tournier για να γράψει το έργο του *Παρασκευάς ή στις μονές του Ειρηνικού*.

6. Βλ. Saint-John Perse, «Images à Crusoe», *Oeuvres Complètes*, Pléiade, 1982, σσ. 9-20. Η ποιητική αυτή συλλογή έχει μεταφραστεί στα ελληνικά από τον Τ. Πατρίκιο.

7. J. Giraudoux, *Suzanne et le Pacifique*, Grasset, 1980. (1921).
8. M. Tournier, *Vendredi ou les limbes du Pacifique*, Minuit, 1969. Ελληνική μετάφραση Χ. Λάζου, *Παρασκευάς ή στις μονές του Ειρηνικού*, Εξάντας, 1986.
9. M. Tournier, *Vendredi ou la vie sauvage*, Folio 1977. Ελληνική μετάφραση Δ. Ραφτόπουλου, Εκδ. Πατάκη 1982.
10. M. Tournier, *Το τέλος του Ροβινσώνα Κρούσου*, συλλογή *Ο Τσαλαπετεινός*, Folio, 1978.
11. Βλ. την έκδοση του *Robinson Crusoe* του Defoe από τον A. Ross, Penguin Books, 1970. Στην έκδοση περιλαμβάνονται και το έργο του W. Rogers (*A Cruising round the World*) όπως και τα άρθρα του R. Steele στην εφημερίδα *Englishman*.
12. Ο Defoe εκδίδει την εφημερίδα *Weekly Review* (1704-1714) και συνεργάζεται στο περιοδικό *Mercator* (1713) την εφημερίδα *Applebees Journal* (1716 - 1726) και την *Daily Post* (1719 -1725).
13. J. Verne, *L' Ile mystérieuse*, Εκδ. Hachette, σειρά «Les intégrales de Jules Verne».
14. Σοφοκλή, *Φιλοκτήτης*, 226. «*Un homme transformé en sauvage*» μεταφράζει ο P. Mazon.
15. Πρόκλος, *Περίληψη στα Κύπρια έπη*, εκδ. Severyns, σελ. VII 144-146.
16. Δίων, LII (35 εκδ. Budé).
17. Βλ. L. Radermacher, «Zur Philoktet - sage». *Mel. Grégoire* (1949) 504. F. Jouan. *Euripide et les chants cypriens*, 1966, σ. 308 - 317.
18. M. Tournier, *Le vent Paraclet*, Folio 1977, σ. 227.
19. M. Tournier, ε.α. σ. 228.
20. Βλ. J.P. Vernant, P. Vidal-Naquet, *Mythe et tragédie en Grèce Ancienne*, 1986, σ. 164.
21. Μισέλ Τουρνιέ, «Πρέπει να γράφουμε για παιδιά;», *Courrier, Unesco*, Ιούνιος 1983.
22. Michel Tournier, *Le vent Paraclet*, ε.α.